

Starten met een leergemeenschap? Kies de passende vorm!

Over vormen van professionele leergemeenschappen en de begeleiding daarbij

Leergemeenschappen zijn belangrijk voor het verbeteren van de onderwijspraktijk, maar ze zijn ook van belang voor de professionalisering van de leraar. Hoe kies je een vorm die past bij het gewenste doel en wat voor interne of externe begeleiding is daarbij nodig?

SAMENVATTING

Professionele leergemeenschappen (PLG) hebben een tweeledig doel: het verbeteren van het onderwijs en het professionaliseren van de leraar. De opbrengstverwachting en het doel van een PLG kan verschillen. Het is daarom belangrijk om bij de start van de PLG stil te staan bij de vorm en werkwijze ervan. Om een PLG succesvol te laten functioneren, is het ook van belang stil te staan bij de werkcultuur in de groep, de organisatie en het leiderschap en bij het onderzoek en ontwerp wat de groep uitvoert. Daarom hebben deelnemers diverse rollen en taken. Bij deze taken kan begeleiding gewenst en effectief zijn. In de praktijk blijkt het vaak lastig te zijn om zowel aandacht te kunnen schenken aan het proces, als je tegelijkertijd werkt aan de inhoud. Dan is het fijn als een procesbegeleider als 'critical friend' een deel van je kan overnemen.

INHOUD

Inleiding	2
Professionele leergemeenschappen	2
Verskillende vormen, verschillende opbrengsten	3
Rollen en taken van deelnemers	4
Begeleiding van leergemeenschappen	4
Conclusie	5
Interessante bronnen	6
Literatuurverwijzingen	6

Starten met een leergemeenschap? Kies de passende vorm!

OVER VORMEN VAN PROFESSIONELE LEERGEMEENSCHAPPEN EN DE BEGELEIDING DAARBIJ

INLEIDING

Sinds de eerste professionele leergemeenschappen (PLG) in de school hun intrede deden, is er veel veranderd. Niet alleen hebben we meer begrip gekregen van hoe leraren kunnen samenwerken in professioneel verband en hoe zij zich daarbij kunnen professionaliseren, maar ook zijn in de afgelopen vijftien jaar varianten van de leergemeenschap ontstaan met verschillende werkwijzen en uitkomsten. In de praktijk valt het daarom nog niet mee om door de bomen het bos te blijven zien: hebben we een PLG, een data-team of een docentontwikkelteam nodig om ons doel te bereiken? En kunnen leraren dat helemaal zelf organiseren, of is er een interne of externe begeleider voor nodig? In dit artikel zetten we de varianten op een rij en gaan we in op de diverse rollen van de deelnemers in de leergemeenschap. Daarnaast vertellen we meer over de rol van begeleiding in de praktijk van leergemeenschappen.

PROFESSIONELE LEERGEMEENSCHAPPEN

Al 20 jaar wordt gesproken over 'professional communities of learners' als gemeenschappen van leraren in scholen die voortdurend bezig zijn met het samen onderzoekend leren in en over hun praktijk. Het doel van hun gezamenlijke acties is het verbeteren van hun eigen effectiviteit ten behoeve van de leerprocessen van de leerlingen. Hord (1997) noemt ze: "communities of continuous inquiry and improvement". Hierna zijn vele studies verschenen naar deze groepen van lerende leraren. Aspecten die in diverse studies terugkomen zijn: reflectieve dialoog; gedeelde praktijkontwikkeling; gezamenlijk onderzoek; gezamenlijke uitvoering; gedeelde doelen, waarden en normen en een collectieve focus op het leren van leerlingen (Kruse, Seashore & Bryk, 1994; Lomos, Hofman & Bosker, 2011; Stoll et al., 2006; Verbiest, 2002). Uit deze overzichtsstudies ontstaat de volgende samengestelde definitie: een PLG is een groep leraren die samen constructief kritisch werkt aan onderwijsverbetering, aan concrete antwoorden op nieuwe vragen. Dit samenwerken gebeurt op basis van praktijkonderzoek en is altijd gericht op het verbeteren van het eigen professioneel handelen en op het leren van leerlingen.

VERSCHILLENDE VORMEN, VERSCHILLENDE OPBRENGSTEN

In veel scholen en netwerken van leraren worden professionele leergemeenschappen (ook afgekort tot PLG) gezien als een waardevolle vervanging van de al bestaande werkgroepen. Maar het is niet alleen een kwestie van 'het beestje een andere naam geven'. Een PLG heeft een andersoortige werkwijze en meestal ook een andere opdracht en opbrengst dan een werkgroep. In de afgelopen jaren zijn er verschillende vormen ontstaan van leergemeenschappen: docentontwikkelteams (of teacher design teams); datateams; (actie-)onderzoekteams; leerteams; leernetwerken en lesson study teams. Deze groepen zijn van elkaar te onderscheiden door de mate van formaliteit, het gehanteerde stramien of de werkprocedure en de verwachte opbrengst. De verschillende aanpakken leveren diverse uitkomsten op: een advies, een werkaanpak of product, een lessenserie, een werkwijze. In alle gevallen ontwikkelen leraren gezamenlijk nieuwe kennis door intervisie-achtige werkvormen, waarbij kritische gezamenlijke reflectie op de praktijk centraal staat.

Het doel bepaalt de vorm

Daarom is het goed om na te gaan wat je zou willen bereiken door het werken in leergemeenschappen. Ben je geïnteresseerd in advies over een specifiek onderwerp, en wil je dat collega's samen op nieuwe ideeën komen om met een doordacht voorstel te komen? Kies dan voor een werkwijze waarin actieonderzoek wordt gedaan. Is het je bedoeling om voor een nieuwe situatie ook een aanpak of werkwijze te ontwikkelen, overweeg dan een docentontwikkelteam. Voor het gedegen bekijken van beschikbare informatie over leerlingen (bijvoorbeeld aan het eind van een instructieperiode) is de datateam-methode zeer geschikt. Lesson study biedt veel steun in een gezamenlijk onderzoek- en ontwikkelproces ten behoeve van nieuwe didactiek en pedagogiek. In de praktijk gaat de ene vorm soms over in de andere. Zo kan een algemener actieonderzoek leiden tot lesson study of een datateam worden ingezet om geraadpleegde bronnen dieper te verkennen.

Doel van de leergemeenschap	Passende vorm
Nieuwe werkwijze voor leerlingen	→ Teacher design team
Beleid of advies op een specifiek thema	→ Achtje van Actieonderzoek
Helderheid over kwestie rondom leerlingresultaten	→ Datateam-methode
Gedeelde visie op leren en didactische aanpak	→ Lesson study
Persoonlijke en professionele reflectie op de eigen praktijk	→ Intervisie
Praktische tips en trucs uitwisselen	→ Community of practice

ROLLEN EN TAKEN VAN DEELNEMERS

In leergemeenschappen zijn verschillende processen en taken te herkennen die maken dat het samenwerken succesvol is: gericht zijn op een aantrekkelijk doel en gedeelde focus; organisatie en leiderschap; facilitering, planning en structuur; samen onderzoek doen; samen ontwerpen; werken aan onderling vertrouwen en een professionele relatie; coachen op eigenaarschap en betrokkenheid. Louise Stoll gaf dat in een presentatie (2012) als volgt weer:

Succesfactoren van de PLG

Stoll, 2012

In recent onderzoek benadrukken Prenger, Poortman en Handelzalts (2017) bovendien het belang van een collectieve gerichtheid op het leren van leerlingen, een reflectieve dialoog en actieve samenwerking en deelname van deelnemers in de PLG.

In de samenwerking binnen een leergemeenschap nemen leden diverse taken op zich om deze werkprocessen goed te laten verlopen. Soms gaat dat bewust, soms wat onbewuster. De één reserveert een ruimte en stuurt een datumprikker rond (facilitering, planning), de ander houdt in het gesprek de lijn vast van de gezamenlijke onderzoeksvraag en zorgt ervoor dat alle stappen in de gehanteerde procedure worden gezet (focus, actieonderzoek). Door de taken te verdelen, ontstaat breed eigenaarschap en betrokkenheid en delen deelnemers het leiderschap.

BEGELEIDING VAN LEERGEMEENSCHAPPEN

Veel leergemeenschappen worden daarnaast begeleid door een externe begeleider, die diverse begeleidingstaken op zich neemt. Soms is dat inhoudelijke begeleiding, maar vaak ook ligt de nadruk op procesbegeleiding. Volgens recente studies naar de rol van de begeleider bij Lesson Study en in Teacher Design Teams heeft een begeleider van een leergemeenschap minstens drie rollen: het ondersteunen van de logistiek en planning van de groep, het verduidelijken van het onderzoeks- en ontwerpproces en het monitoren van het ontwerpproces van de groep (Bécuwe ea, 2016). Ook Ruijters en Veldkamp (2012) benoemen diverse rollen van de begeleider, gekoppeld aan de focus van de begeleiding. Is die meer ingekaderd in een stramien, dan is een procedurele of inhoudelijke benadering meer voor de hand liggend; is de setting meer open, dan is een focus op proces en interactie meer te verwachten. Zo vragen de diverse vormen van leergemeenschappen

ook om verschillende soorten begeleiding. Of je nu werkt met een externe begeleider, of zelf de begeleidingstaken verdeelt, het is belangrijk om er vooraf bij stil te staan. In het handige werkboekje van Bruns en Bruggink (2016) worden een aantal werkvormen genoemd die PLG-begeleiders kunnen inzetten om de verschillende processen te ondersteunen.

Zelforganisatie begeleiden

In mijn eigen begeleidingspraktijk ben ik erop gericht om leergemeenschappen zoveel mogelijk zelforganiserend te laten zijn. Toch is begeleiding in het begin vaak nodig. Bij de start is die vooral gericht op de focus van de samenwerking en de gekozen procedure (“Hoe werkt actieonderzoek; waar werken we naartoe”). Sommige werkwijzen, zoals lesson study, kennen een beschreven procedure, waarin begeleiding is opgenomen. PLG-leden geven in de praktijk regelmatig aan dat ze het prettig vinden dat de begeleider de rode draad in het gesprek bewaakt en de groep helpt de gezamenlijke focus vast te houden. Zo kunnen zij zich zelf richten op de inhoud en actief meedoen. Als de procedure helder is, kunnen deelnemers zelf weer aan de slag. Het is zeker in het begin belangrijk dat er een aantal momenten worden vastgelegd waarop de gezamenlijke terugkoppeling en reflectie plaatsvindt. Als daartussen teveel tijd zit, verzandt het proces. Tussen bijeenkomsten door voeren deelnemers het afgesproken werk uit. In deze fase vinden deelnemers het vaak prettig als de begeleiding gericht is op het uitbreiden en verdiepen van bronnen en op het ondersteunen bij de analyse van de gevonden bronnen, data en praktijkervaringen. (‘Hoe leren we van wat we gevonden hebben?’)

Professionele reflectie

In alle leergemeenschappen worden vragen beantwoord voor en over de praktijk. Deelnemers neigen er soms naar om in de slotfase van het onderzoek meteen de opbrengst te willen gebruiken in de (klasse-)praktijk, maar de stap ‘reflectie op de gezamenlijke vraag’ over te slaan. De begeleider neemt dan de rol op zich van ‘critical friend’ en bevraagt deelnemers op de waarde van de gevonden uitkomsten en op de relevantie daarvan in relatie tot de gezamenlijke focus en onderzoeksvraag. De beoogde opbrengst van de leergemeenschap is tweeledig: de professionalisering van de leraar én het leren van de leerlingen. De begeleider is daarom ook gericht op de waarde van de uitkomst voor de kennisontwikkeling en professionele reflectie van de deelnemers.

CONCLUSIE

Bij het starten met een leergemeenschap is het goed om je af te vragen wat het doel en de verwachte opbrengst daarvan is. Dat bepaalt mede welke vorm het best kan worden ingezet. Op de vraag “Is er een interne of externe begeleider voor nodig om een PLG succes te laten hebben?” kunnen we concluderen dat het niet altijd nodig is om een externe begeleider in te schakelen. Wel is het altijd belangrijk invulling te geven aan de functie ‘begeleiding’: hetzij door deelnemers aan de PLG, hetzij door iemand uit de eigen organisatie. Wel ervaren deelnemers het als nuttig en prettig als er externe procesbegeleiding is, omdat het lastig is om tegelijkertijd zowel het proces te bewaken als je te richten op de inhoud.

INTERESSANTE BRONNEN

Datateam-methode

<https://www.utwente.nl/nl/bms/elan/datateams/de-datateam-methode/>

Lesson study

lessonstudynl.nl

Teacher Design Teams

<https://www.techyourfuture.nl/files/downloads/HandboekConnectingTheDOTs.pdf>

Actieonderzoek met het 'Achtje'

http://www.jsw-online.nl/wp-content/uploads/2016/10/Mertens-en-Van-der-Pol_Praktijk_Achtje_JSW-oktober-2016.pdf

LITERATUURVERWIJZINGEN

Bécuwe, H. ea. (2016) Teacher design teams as a strategy for professional development: the role of the facilitator, *Educational Research and Evaluation*, DOI: 10.1080/13803611.2016.1247724

Bruggink, M., & Bruns, M. (2016). Starten met een professionele LeerGemeenschap - PLG-teams in het onderwijs. Rotterdam: Bazalt Educatieve Uitgaven.

Hord, S. M. (1997). Professional learning communities: Communities of continuous inquiry and improvement.

Kruse, S., Louis, K. S., & Bryk, A. (1994). Building professional community in schools. *Issues in restructuring schools*, 6(3), 67-71.

Lomos, C., Hofman, R. H., & Bosker, R. J. (2011). Professional communities and student achievement—a meta-analysis. *School Effectiveness and School Improvement*, 22(2), 121-148. Verbiest, 2002;

Prenger, R., Poortman, C. L., & Handelzalts, A. (2017). Factors influencing teachers' professional development in networked professional learning communities. *Teaching and teacher education*, 68, 77-90.

Ruijters, M. C. P. C., & Veldkamp, I. (2012). DRIE: vormgeven aan organisatieontwikkeling. Kluwer.

Stoll, L., Bolam, R., McMahon, A., Wallace, M., & Thomas, S. (2006). Professional learning communities: A review of the literature. *Journal of educational change*, 7(4), 221-258.

Verbiest, E., & Vandenberghe, R. (2002). Professionele leergemeenschappen. Een nieuwe kijk op permanente onderwijsvernieuwing en ontwikkeling van leraren. *Personeel en Organisatie*, 1, 57-86.

VERDER PRATEN?

MijnLeergemeenschap is een onderwijsadviesbureau dat zich specifiek richt op het begeleiden van leergemeenschappen in en tussen scholen in het primair onderwijs. Met ruim 10 jaar ervaring in dit onderwerp, is Naomi Mertens een adviseur die zowel de valkuilen als de succesansen van de leergemeenschap herkent en op enthousiaste wijze met de deelnemers aan de slag gaat.

Neem graag contact op via Naomi@mijnleergemeenschap.nl en lees verder op www.mijnleergemeenschap.nl

